

SOFOKLIO DEJANIRA

Jonas DUMČIUS

Dejanira — garsiojo graikų herojaus Heraklio žmona. Jinai klasta nužudė savo vyrą. Jau pats jos vardas graikų kalba reiškia „vyro žudikę“. Tokią ją matome cikliniuose epuose, lyrikoje, dailės kūriniuose. Bet Sofoklis „Trachinietėse“ ją vaizduoja visai kitokią. Tiesa, ir čia ji nužudo savo vyrą, bet ne iš blogos valios: sužinojusi, kad Heraklis parsiveda Ijolę, jinai nusiunčia jam meilės vaistą — sukrešėjusį kentauro Neso kraują. Vėliau paaiškėjo, jog Neso kraujas yra baisūs nuodai: pamirkyta tame kraujyje dovana pradėjo graužti Heraklio kūną. Tada iš nevilties Dejanira nusižudė.

Taigi „Trachinietčių“ Dejanira nužudo vyrą per nesusipratimą. Poetas ją vaizduoja švelnią, labai mylinčią savo garsųjį vyrą. Literatūros kritikai žavisi šios kilnios herojės paveikslu — juk pats Sofoklis pasakė vaizduojant žmones tokius, kokie jie turėtų būti, atseit, idealizuotus. Dejanira tokia ir yra. Bet ispanų filologas Ignacas Erandonea 1958 metais išleistame straipsnių rinkinyje¹ pasiūlė kitokią Sofoklio Dejaniros interpretaciją. Jis įrodinėja, kad švelni Dejanira Atėnų teatro publikai būtų buvusi stačiai nepriimtina. Mat, atėniečiai į šią heroję buvo įpratę žiūrėti kaip į klastingą savo vyro žudikę. Tad idealizuotoji Sofoklio Dejanira būtų sukėlusį atėniečių pasipiktinimą. Kadangi Sofoklis kaip tik labai skaitėsi su teatro publikos nuomone, tai iškyla nelaukta problema: kaip poetas galėjo šiuo atveju ignoruoti savo publiką ir parodyti scenoje visai kitokią Dejanirą? Erandoneos sprendimas radikalus: Sofoklio Dejanira nesanti švelni žmona, o klastinga, labai gudriai užsimaskavusi žudikė! Minėtame straipsnyje ispanų filologas pateikia argumentų, kurie turi įrodyti jo paradoksalias tezes.

Patikrinkime Erandoneos hipotezes. Pirmiausia, ar galėjo tuometinė Atėnų teatro publika priimti radikaliam pakeistą Dejanirą? V. a. tragikai beveik nesivaržydami keisdavo senovinius mitus. Tad, atsakę į klausimą, kodėl tragikai keisdavo mitus, mes galėsime paaiškinti ir Dejaniros pakeitimą.

¹ Ignacio Errandonea, *Sofocles. Investigaciones sobre la estructura dramática de sus siete tragedias y sobre la personalidad de sus coros*, Madrid, 1958, p. 165—225.

Pirmiausia mitus buvo galima keisti dėl to, kad buvo daugybė mito versijų. Kiekvienas graikų miestas turėjo apie tą ar kitą herojų savo mitą, kuris kartais būdavo labai skirtingas. Tų įvairiausių versijų niekas nesisteminio, nesurašinėjo. Todėl graikas, nuvykęs į kitą miestą, visai nesistebėdavo, kai išgirdavo naują to ar kito mito versiją. Tai žinodami, ir tragedijų rašytojai savo nuožiūra kurdavo naujas mito versijas. Jie neapsirikdavo — publika jų versijas priimdavo kaip savaime suprantamą dalyką.

Bet žymiausi mitai turėjo tam tikrus pagrindinius faktus, kurie buvo tarsi privalomi visoms mito versijoms (bent toms, kurias mes žinome). Pvz., visose versijose buvo pasakojama, kad Edipas užmušęs savo tėvą Laį, Dejanira nunuodijusi Heraklį, Klitemnestra nužudžiusi Agamemnoną, Orestas — Klitemnestrą ir t. t. Sitų mito faktų ir tragikai nedrįsdavo keisti, tik Euripidas kartais mėgindavo ką nors panašaus daryti, pvz., buvo pasakojama, kad Medėjos vaikus nužudę korintiečiai — Euripidas juos leidžia žudyti pačiai motinai.

Jeigu čia suminėti faktai buvo visose versijose, tai jie turėjo būti visiems žinomi, atseit, labai populiariūs. Todėl ir tragedijų rašytojai jų neliesdavo: norėdami mitą savaip interpretuoti, jie keisdavo tik antrinius faktus, kurie būdavo skirtingi įvairiose mito versijose.

Bet iš Antikos mes turime duomenų, kad teatro publika menkai buvo susipažinusi su mitais. Antai Aristotelis („Poetika“ 1451b 25—26) tvirtina, kad tik maža žiūrovų žinojo scenoje rodomus mitus. Žymus tarybinis filologas S. Sobolevskis² šiam klausimui paskyrė specialią studiją. Jo gerai dokumentuotos išvados visiškai nelauktai patvirtina minėtąjį Aristotelio teiginį: V a. pr. m. e. atėniečiai buvo mažai apsiskaite — net populiariausias dainius Homeras buvo jiems sunkiai įkandamas; daugiausia žinių jie gaudavo iš vaizduojamojo meno kūrinių ir ypač iš dramų. Todėl ir su mitais jie dažniausiai susipažindavo teatre — žymaus tragedijų rašytojo inscenizuotas mitas greitai pasidarydavo populiarius ir išstumdavo iki tol buvusias to mito versijas.

Publikos neapsiskaitymas buvo antroji priežastis, įgalinusi poetus kurti naujas mitų versijas. Jei poetai nesiryždavo keisti pagrindinių to ar kito mito faktų, tai, tur būt, tik dėl to, kad tie faktai buvo kiek plačiau žinomi. Mat, žmonės su jais buvo susipažinę dar mokyklos suole. Be to, tuos mitus jiems nuolat primindavo dramaturgai. Gal būt todėl mums išlikusioje trijų didžiųjų tragikų kūryboje kai kurie pagrindiniai mitų faktai nėra keičiami.

Toks faktas yra ir Heraklio nužudymas. Sofoklis jo nepakeitė: herojų nužudo žmona Dejanira. Taigi poetas radikaliai mito nepakeičia. Bet Sofoklis Dejaniros klastingą veiksmą naujai interpretavo. Moraliiniu atžvilgiu šis pakeitimas radikalus. Erandonea, teigdamas, jog atėniečiai tokio mito aiškinimo jokių būdu nebūtų priėmę, turėjo galvoje moralinę interpre-

² С. И. Соболевский, Аристофан и его время, Москва, 1957, р. 363—399.

taciją. Todėl reikia išsiaiškinti, ar atėniečiai, būdami blogai susipažinę su mitais, taip pat nesusigaudė ir moralinėse mitų interpretacijose.

Siuo atžvilgiu padėtis buvo kitokia: teatro publika labai jautriai reaguodavo į scenoje rodomus moralinius poelgius. Antai Euripido pirmoji „Hipolito“ versija žiūrovų buvo nušvilpta tik dėl jos nepriimtinos moralės³. Bet reikia pasakyti, kad atėniečiai buvo jautrūs tik tiems scenoje rodomiems herojų poelgiams, kurie prieštaravo tų laikų graikų moralės normoms apskritai. Pavyzdžiui, jie negalėjo pakęsti, kad „Hipolito“ Fedra pati pasisiūlo moterų nekenčiančiam herojui, kad Medėja reikalauja moterims lygių teisių ir pan. Bet Sofoklio Dejanira negalėjo užgauti atėniečių moralinio jautrumo, priešingai, jie turėjo žavėtis herojės gerumu, švelnumu ir kitais privalumais.

Erandonea šito neginčija, tik teigia, kad klastingos Dejaniros paveiklas buvo toks gyvas atėniečiuose, jog jie nebūtų galėję pakęsti nelaukto herojės idealizavimo „Trachinietėse“. Ar iš tikrųjų? Matėme, kad tragikai keitė mitus dėl to, kad 1) apskritai buvo daug versijų ir 2) publika buvo menkai susipažinusi su mitais. Tos pačios priežastys ir įgalino poetus skirtingai interpretuoti mitų duomenis moraliniu atžvilgiu. Iki V a. pr. m. e. didžiausias mitų populiarintojas buvo epas. Bet epas, kaip žinome, buvo palyginti neutralus moraliniu atžvilgiu. Todėl vėlesnieji poetai, ypač tragedijų rašytojai, galėjo laisvai tuos mitus interpretuoti. Be to, mitai taip pynėsi vienas su kitu, jog buvo galima tam pačiam faktui duoti visiškai skirtingą moralinę interpretaciją. Pvz., Agamemnono nužudymą buvo galima įvairiai aiškinti: viena, buvo kalta jo žmona Klitemnestra, nes ji susidėjo su Egistu ir nužudė iš karo sugrįžusį vyrą; bet, kita, buvo kaltas ir Agamemnonas, kadangi jis žmonai buvo neištikimas, turėjo Briseidę, parsivežė žmonai varžovę Kasandrą. Taigi poetai Agamemnoną galėjo vaizduoti ir kaltą, ir nekaltą. Agamemnono svetimoteriavimas daug kam neatrodė esąs nusikaltimas, dėl kurio reikėtų jį žudyti, o, norint pateisinti Klitemnestrą, buvo galima priminti visą Agamemnono giminę, pradedant Pelopu,— vadinasi, Agamemnonas savo mirtimi išpirkio protėvių kaltę, atseit, Klitemnestra buvo tik likimo įrankis herojui nubausti. (Eschilas „Orestėje“ ir primena panašias mintis.) Tą patį galima pasakyti apie Edipą: jis kaltas, nes nužudė savo tėvą („Edipas Karalius“) ir vedė motiną, bet nužudė nežinodamas („Edipas Kolone“), atseit, yra nekaltas; be to, jis išpirkio protėvių kaltę („Septynetas prieš Tebus“, „Antigonė“, 856 eil.). Panašiai buvo ir su kitais mitais.

Siomis sąlygomis naudojėsi tragikai ir sukūrė įvairiausių to paties mito variantų, o publika — tikriau sakant, toji publikos mažuma, kuri buvo geriau susipažinusi su įvairiomis atitinkamo mito interpretacijomis,— visokią mito interpretaciją priimdavo kaip faktą, žinoma, jeigu toji

³ С. И. Соболевский, *op. cit.*, p. 376.

interpretacija neužgaudavo jos įsitikinimų. Todėl ir Sofoklio Dejanirą įnai priėmė palankiai, nes jau buvo įpratusi gėrėtis idealizuotais šio poeto personažais. Iš tikro Sofoklis „Trachinietėse“ pasiryžo sukurti moters idealą. Šią švelnią, pasyvią, tik šeimos gyvenimu besirūpinančią žmoną jis priešpastatė primityviam, brutaliai Herakliui. Dejanira gyvena tik dėl vyro, vedybinis gyvenimas jai šventas dalykas — jinai net nusižudo vestuvinėje lovoje, prieš tai ją aplaisčiusi karčiomis ašaromis. Sužinojusi, kad į namus parvedama jauna varžovė, ji neširsta ant Ijolės, nekeršija, o tik Neso dovanotais vaistais mėgina susigrąžinti vyrą — negalima įsivaizduoti, kad ši moteris sugalvotų nužudyti neištikimąjį Heraklį! Todėl, jai nusižudžius, ne tik sūnus Hilas aprauda motiną, bet ir choras bei rūmų tarnai, o brutalus Heraklio apgailestavimas, kad, esą, nebegalys jos sutraiškyti, tik dar labiau paryškina Dejaniros kilnumą.

Erandonea į visa tai nekreipia dėmesio. Jis įrodinėja, jog „Trachinietčių“ Dejanira yra tokia pat klastinga, kaip ir kitų poetų kūrinuose. Pirmiausia jis remiasi tomis tragedijos vietomis, kur Dejanira meluoja, norėdama iš Licho sužinoti tiesą (436—469 eil.), įduodama dovaną ir pasakodama merginoms⁴ apie susitikimą su kentauru Nesu (561—576 eil.). Mat, ji sako Lichui nepykstanti ant Ijolės ir ant Heraklio, bet, kalbėdama su choristėmis, pasako karčių žodžių apie savo vyrą, vadina jį „ištikimu“, „geruoju“ (540 eil. ir t.); ji įtikinėja Lichą, kad Heraklis visą laiką buvęs neištikimas, o ji nepykusi ant jo sugulovių. Tai kodėl gi dabar ji siunčia Herakliui meilės vaistą? Be to, ji Lichui nepasako, kad dovana yra meilės vaistas. Todėl Erandonea Dejaniros kalbą laiko nenuoširdžia, klastinga. Kiti literatūros tyrinėtojai tą kalbą vadina nuoširdžia, nes melas prieštarautų garbingam Sofoklio herojės charakteriui.

Tiesa, Dejanira Lichui meluoja, bet negalima sutikti su Erandonea, kad tas melas klastingas: Dejanira nekaltai nuslepia tiesą, norėdama sužinoti tikrąją padėtį; panašiai meluoja Lichas, nenorėdamas užduoti jai širdies. Toks melas neprieštarauja garbingam Dejaniros būdui. Negalima laikyti klasta ir to, kad Dejanira Lichui nepasako, jog dovana yra meilės vaistas — juk jis nežada nieko bloga! Be to, ji negalėjo tiesiai pasakyti, kad tai meilės vaistas, nes Lichas būtų apie tai pranešęs Herakliui. Ar šitoks melas nesuderinamas su Dejaniros idealiu charakteriu? Mūsų idealaus herojaus supratimas skiriasi nuo antikinio: Sofoklio ideali Dejanira galėjo ir truputį pameluoti, ir kitokių nedidelių ydų turėti — svarbu, kad jos siekiai būtų neklastingi. Bet Erandonea kiekvieną jos pamelavimą laiko klastingu, piktos valios darbu ir kiekviename jos žodyje bei poelgyje ieško klastos. Pvz., Dejanira nuolat primena, kad ji yra gera, dora. Erandonea tai laiko veidmainiavimu, noru užmaskuoti savo klastą. Atsakydama Lichui, ji sako (490—496 eil.) gerai priimsianti Ijolę ir nesistengsianti tos ligos

⁴ I. Erandonea, op cit., p. 197 ir t.

atsikratyti, nes tai būtų priešinimasis dievams, o Herakliui už dovaną duosianti savo dovaną. Erandonea⁵ čia mato ironiją ir klastą; jis primena Euripido Medėjos dovaną, kuri taip pat buvo pražūtinga jaunai nuotakai. Jei Dejanira anksčiau būtų pasirodžiusi klastinga, tai ir šiuose žodžiuose būtų galima įžiūrėti klastą, bet laikyti tuos žodžius klastos įrodymu negalima, nes čia paprasčiausiai pasakoma tai, kas nuo senų laikų graikuose buvo įprasta: už atneštą gerą žinią ar šiaip dovaną atsilyginti lygiaverte dovana. Taigi Dejaniros žodžiuose apie dovaną nėra jokios klastos.

Atnešusi paruoštą vaistą, Dejanira prašo chorą, kad nuslėptų jos užmojų, nes „jei slapta ir negražius dalykus darysi, nepatirsi gėdos“ (596—597 eil.). Erandonea mano, kad Dejanira turi galvoj užnuodytą dovaną ir yra įsitikinusi, kad viskas gerai praeis, jei tik choras neišduos paslapties⁶. Bet argi choro nutylėjimas apsaugos Heraklį nuo mirties? Ir kam kreiptis į chorą? Lichas jau išvyksta su dovana, jam choras nespėtų išduoti paslapties. Gal kad choras nepraneštų miestiečiams? Bet juk vis tiek visi žinos, kad herojus žuvo nuo žmonos nusiųstų nuodų, ar choras slėps, ar neslėps. Taigi, jei Dejanira žinojo, kad dovana yra pražūtinga, tai prašymas choro nuslėpti buvo visiškai beprasmis. Jis tampa prasmingas tik tuo atveju, jei Dejanira dovaną laikė meilės vaistu, atseit, nepavojingu. Apie tai žino tik choras. Jei choristės nuslėps, niekas nežinos, kad dovana buvo meilės vaistas, nes jo veikimas bus nematomas — atrodys, kad Heraklis, pamatęs žmoną, vėl natūraliai prie jos prisirišo. O jei choras išplepės paslaptį, visuomenės akyse Dejanirai bus gėda, nes paaiškės, kad ji tik vaisto pagalba įstengė susigrąžinti vyrą. Tiesa, tai nebus nusikaltimas, bet garbingai moteriai jau šiokia tokia dėmelė. Taigi Dejaniros prašymas, kad choras nuslėptų jos meilės vaistą, yra įrodymas, kad čia nebuvo klastos, t. y. Dejanira nežinojo, jog Neso kraujas yra baisūs nuodai.

Erandonea, kaip jau sakėme, teigia⁷, kad Dejanira meluoja chorui tada, kai pasakoja apie kentauro mirtį. Pagal tradiciją tai įvyko ant Eveno upės kranto. Dejanira pati pasidavė Nesui ir net dainavo dainą, kad nukreiptų Heraklio dėmesį nuo savo neištikimybės. Kai Heraklis pagaliau pamatė, kas įvyko, jis lazda užmušė kentaurą. Dejanira pasakoja (562 eil. ir t.), kad Nesas ją pradėjęs glamonėti vidury upės; jinai sušukusi; Heraklis išgirdęs ir nuodinga strėle nušovęs Nesą, o šis mirdamas pataręs Dejanirai pasiimti jo kraujo, nes tai būsiąs vaistas sužadinti vyro meilę. Erandonea čia mato visokių neįtikėtinų dalykų: jei kentauras ją puolė vidury upės, tai Heraklis jį ten ir nušovė — turėjo nuskęsti ir kentauras, ir Dejanira. Kaip ji galėjo paimti jo kraujo, dar vyrui matant? Kam jai reikėjo

⁵ Op cit., p. 199.

⁶ Op. cit., p. 201.

⁷ Op. cit., p. 203 ir t.

išgalvoti strėlę, jei tradicija žinojo lazda, su kuria Heraklis užmušė kentaurą? Erandoneos nuomone, Dejanira naivių choro merginų akyse norėjo pasirodyti dora, pasyvi, nemėginusi gintis nuo užpuoliko, kad labiau užmaskuotų savo tikslą nužudyti Heraklį. Pedantiškai žiūrint, iš tikro čia galima rasti visokių nesuderinamų dalykų, bet ir tradicinėje versijoje yra nelygumų, pvz., ką veikė Heraklis, kai jo žmona buvo ant kranto su kentauru? Svarbesnis kitas dalykas: kodėl Sofoklio kentauras užpuolė Dejanirą ne ant kranto, o upėje? Jei poetas norėjo, kad Dejanira labiau užmaskuotų savo tikslą, tai kodėl anksčiau ją rodė pasyvią — juk niekas nepa-neigs, kad dramos pradžioje Dejanira yra labai pasyvi, nesusipranta net sūnų pasiūsti ieškoti tėvo! Matyt, Sofoklis pakeitė mitą todėl, kad norėjo Dejanirą parodyti dorą. Nukėlęs kentauru užpuolimą nuo kranto į upę, jis vietoj tradicinės Dejaniros, besiglamonėjančios su baidykle prie upės, nupiešė visai kitokį herojės paveikslą — doros, pasyvios, norinčios gintis nuo Neso, bet nesugebančios. Erandonea mano, kad teatro publika, girdėdama Dejaniros pasakojimą apie užpuolimą upėje, šypsojosi, nes suprato, kad čia melas. Bet, kaip jau anksčiau matėme, Atėnų publika buvo pripratusi prie visokių mito versijų ir nesistebėjo, jei kentauras mėgino heroję pulti ne ant kranto, o upėje, jei Heraklis Nesą nužudė ne lazda, o strėle — juk Heraklis buvo pagarsėjęs šaulys. Vadinas, ir šis mito pakeitimas paneigia Erandoneos nuomonę.

Kai Dejanira eina žudyti tylėdama, choras jai liepia teisintis, nes tylėjimas reiškia prisipažinimą (813—814 eil.). Erandoneai tie choro žodžiai atrodo įrodymas, kad Dejanira sąmoningai nužudė Heraklį⁸. Bet juk čia paprasčiausias liaudies posakis: „kas tyli, sutinka“. Jei Dejanira nesiteisina, tai argi čia įrodymas, kad ji kalta? Sofoklis ją piešia tokią pasyvią, neryžtingą, pasimetusią. Būtų net nepateisinama, jei ji prieš mirtį mėgintų įrodinėti savo nekaltumą! Ji ne Medėja! Dejaniros nesiteisinimas, pasidavimas likimui rodo, kad ji ne tokia klastinga moteris, kaip nori mums įteigti Erandonea.

Dejaniros nusižudymo taip pat negalime aiškinti kaip moters protesto prieš savo vyrą — taip ji mėgina nušviesti Erandonea⁹. Jis net tvirtina, kad Dejanira, jau įduodama Herakliui dovaną, buvo nusprendusi nusižudyti¹⁰. Erandonea nurodo 719—720 eilutes, kur jinai, pamačiusi, jog Neso kraujas yra nuodai, sako nusižudysianti, jei mirs Heraklis. Bet juk tas eilutes Dejanira pasako tada, kai pasidaro aišku, jog vyras tikrai žus! Taigi minėtieji Dejaniros žodžiai apie nusižudymą greičiau galėtų būti įrodymas, jog ji nieko nežinojo apie kentauru kraujo nuodingumą: būdama pasyvi, ji, pamačiusi nelaimę, randa vienintelę išeitį — mirtį. Tiesa,

⁸ Op. cit., p. 194.

⁹ Op. cit., p. 200 ir t.

¹⁰ Op. cit., p. 210.

daugelis Sofoklio herojų, kaip nurodo Erandonea, nusižudo. Juk ir Antigonė nusižudo, bet ji nepanaši į Dejanirą, nes buvo arši, smarki, o Dejanira pasyvi. Bet Erandonea¹¹ yra įsitikinęs, kad dažniausiai žudosi smarkios, kerštingos moterys, vadinasi, ir Dejanira nusižudo iš keršto. Mirdama herojė neįrodinėja savo nekaltumo, ir auklė jos neteisina; tai, anot Erandoneos, irgi rodo jos kaltę! O kad jos sūnus Hilas suprato, jog motina nekaltą, Erandoneai yra nepakankamas argumentas nekaltumui įrodyti. Bet juk sūnus pasikeitė tik tada, kai iš auklės ir kitų namiškių sužinojo tiesą. Argi jų įrodymų nepakanka? Juk Dejanira nusižudo Heraklio vestuvinėje lovoje. Kerštaujaanti žmona nebūtų šitaip pasielgusi.

Dejaniros klasingumui įrodyti Erandonea pasitelkia net jaunų merginų chorą. Subrendusios, savarankiškos choristės, anot jo, būtų galėjusios trukdyti herojės kerštui arba bent būtų nepatikėjusios veidmainingiems jos žodžiams. Todėl Sofoklis tragedijos chorui parinkęs jaunas, dar neturinčias gyvenimo patirties, naivias mergaites: tokios choristės neįžiūrincios klastos, greitai patikincios herojės žodžiais. Bet chorisčių jaunumas dar geriau tinka tokiai Dejanirai, kokią, beveik visų filologų nuomone, piešia Sofoklis,— pasyviai, neryžtingai, namisėdai, ištikimai savo vyrui. Mat, choras Sofoklio laikų tragedijoje vaidina jau antraeilį vaidmenį; jis negali būti pranašesnis už herojus ir net lygus jiems. Orus, kilmingų žmonių choras poetui darydavo sunkumų. Antai Sofoklio Elektra yra priversta teisintis dėl savo nuolatinių aimanų kilmingų moterų chorui, atėjusiam jos raminti. Įsivaizduokime „Trachiniečių“ chorą tokio lygio, kaip „Elektros“ tragedijoje: pasyvi, nesusiprantanti, nepraktiška Dejanira atrodys nevykėlė, neverta herojės vardo — užuot buvusi idealia moterimi, ji taps tokia, kokia neturėtų būti. Taigi, norėdamas išlaikyti distanciją tarp pasyvios herojės ir choro, poetas buvo priverstas choristes padaryti dar pasyvesnes, naivesnes ir pan. Vadinasi, mergaičių choras kaip tik patvirtina beveik visų filologų nuomonę apie Sofoklio Dejanirą. Besistengdamas įrodyti Dejaniros klasingumą, Erandonea net nesiskaito su paties poeto duotais paaiškinimais. Pvz., įteikdama Lichui Neso kraujyje pamirkytą rūbą, Dejanira įsako saugoti, kad rūbo nepaliestų ugnis ar saulės šviesa (606 eil. ir t.). Iš to Erandonea daro išvadą, kad Dejanira žinojo, jog tai baisūs nuodai (202 p. ir t.), galį užsiliepsnoti nuo ugnies ar saulės spindulio. Bet toliau Dejanira visa tai paaiškina labai paprastai: Nesas jai buvo nurodęs, kad tą meilės vaistą reikia laikyti tamsoje, kad jis nenustotų veiksmingumo. Vadinasi, iš to, kad Dejanira Lichui liepė griežtai žiūrėti, kad ugnis ar saulės šviesa nepaliestų rūbo, jokiū būdu negalima daryti išvados, kad herojė iš anksto žinojusį, jog tai esąs ne meilės vaistas, bet nuodai.

Panašūs yra Erandoneos argumentai ir apie Heraklio mirtį žiauriuose kančiose. Šis herojus elgiasi brutaliai: gailisi, jog negalėjo sutraiškyti De-

¹¹ Op. cit., p. 212.

janiros, sūnui Hilui primeta Ijolę ir pan. Erandonea iš to daro išvadą (213 p. ir t.), kad Sofoklis tyčia parodo Heraklį brutalų, neištikimą žmonai, žodžiu, nedorą: jo žiauri mirtis esanti bausmė už nusikaltimus, kuriuos jis padarė, ypač savo žmonai. Paremdamas savo tezę, jis primena, kad apie Heraklį Atėnų teatro publika jau buvo susidariusi blogą nuomonę: jis esąs be galo aistringas mergininkas, nepaprastai ėdrus, brutalus,— žodžiu, tipiška komedijos figūra. Vis dėlto tai buvo teigiamas herojus, žinoma, ne be ydų, kaip ir visi graikų herojai. Jeigu Heraklis buvo gana dažnas komedijų veikėjas, tai negalima sakyti, kad apskritai tai neigiamas tipas. Komedijos šaržuodavo ir labai gerbiamus Atėnų politinius veikėjus (pvz., Periklį), ir dievus. Imkime Heraklio ėdrumą. Graikai buvo įsitikinę, kad gausus maistas padidina žmogaus fizines jėgas — dėl to visi jų atletai buvo rajūnai! Kadangi Heraklis atliko tiek daug žygdarbių, reikalaujančių milžiniško muskulų įtempimo, tai graikų vaizduotėje šis herojus savaime virto ėdriu žmogumi — tik ne blogąja to žodžio prasme. Panašiai būtų galima paaiškinti ir kitas tariamai neigiamas Heraklio ypatybes. Tos komikų sušaržuotos herojaus ypatybės jokių būdu nesumažina jo, kaip žmonijos geradario, šaunumo.

Visoje „Trachiniečių“ tragedijoje Heraklis yra gerbiamas, laikomas žmonijos geradariu. Lichas jį vaizduoja kaip visais atžvilgiais teigiamą herojų (488 eil.), tik su viena kita yda: jis neatsilaikęs prieš gražiąją Ijolę (489 eil.). Bet ir šiuo atveju Heraklis elgiasi garbingai: jis liepė Lichui pasakyti visą teisybę (479 eil. ir t.). Kitoje vietoje (270—280 eil.) Lichas pamini dar vieną šio herojaus ydą: jis Ifitą nužudė klasta — tai vienintelis atvejis, kai Heraklis panaudojo klastą, ir už tai Dzeuso buvo nubaustas.

Kodėl Sofoklis šį teigiamą herojų pavaizdavo tokį brutalų? Erandonea mano, kad tas brutalumas yra herojaus žiaurios mirties priežastis, todėl poetas norėjęs jį parodyti kuo žiauresnį — ne tik žmonos, bet taip pat Licho ir Hilo atžvilgiu. Bet pats Heraklis nesijaučia esąs nei žiaurus savo žmonai, sūnui, nei kaltas dėl Licho nužudymo: jis net klastingo Ifito nužudymo nelaiko nusikaltimu, nors Dzeusas jį už tai smarkiai nubaudė. Tragedijos veikėjai, kaip matėme, taip pat herojų laiko geru ir nekaltu, o jo brutalumą pakenčia kaip neišvengiamą herojaus charakterio bruožą. Panašios nuomonės buvo ir Atėnų teatro publika. Mums šitoks Heraklis atrodo per daug žiaurus, stačiai nepakenčiamas. Bet tų laikų graikams jis buvo suprantamas, nes liaudžiai jis atrodė stichiškas, primityvus herojus, nesuprantantis ir dažnai nepaisantis jų moralės normų. Kodėl tad Sofoklis jo „nesukultūriną“? Tur būt, norėdamas padaryti kontrastą tarp pasyvios, jautrios Dejaniros ir jos primityvaus vyro. Bet jeigu Dejanirą įsivaizduotume tokią, kaip Erandonea, tai šis kontrastas savaime išnyktų, ir Heraklio brutalumas liktų neišaiškinamas. Bet, kaip matėme, Erandonea savo hipotezės neįrodo.

Galime sakyti, kad Sofoklis „Trachinietėse“ norėjo kitaip, netradiciškai interpretuoti Dejaniros poelgį. Todėl jis jau iš pat pradžių parodė ją pasyvią, jautrią, chorą sudarė iš nesubrendusių merginų, Neso mėginimą užpulti nukėlė nuo kranto į upę, pačiai Dejanirai leido pasiaiškinti, kodėl ji sugalvojo meilės vaistą, koku būdu pamatė, kad tai nuodai ir kt. Kad Dejanira dramos pradžioje yra pasyvi, negali nuneigti ir Erandonea. Bet jis kalba apie herojės pasikeitimą: pamačiusi savo varžovę, kiekviena moteris pasikeičianti! Tačiau Antikos požiūriu toks charakterio pasikeitimas būtų laikomas poeto klaida, nes Dejanira būtų virtusi dvilype; bet tokio pasikeitimo ir dvilypumo visai nėra, o Erandoneos mėginimai įrodyti, kaip matėme, nesėkmingi.

Vilnius, 1973, birželis

СОФОКЛОВА ДЕЯНИРА

Ионас ДУМЧЮС

Резюме

Эррандонеа (Sofocles, 1958, стр. 165—225) утверждает, что нежная Деянира в «Трахинянках» для афинской публики была бы неприемлема, поэтому он старается показать, что и Софоклова Деянира является такой же коварной мужеубийцей, как и у других античных авторов. Но аргументы Эррандонеи не состоятельны, потому что 1) имелись всякие интерпретации морального порядка, касающиеся поступков мифических героев, и афинский зритель привык к этому разнообразию интерпретаций, и 2) все действующие лица «Трахинянок» (за исключением Геракла) уверены, что Деянира не виновата; это доказывается и ее самоубийством.

DIE DEJANEIRA DES SOPHOKLES

Jonas DUMCIUS

Zusammenfassung

Errandonea (Sofocles, 1958, p. 165—225) meint, daß die liebevolle Dejanira der „Trachinierinnen“ für das athenische Publikum unannehmbar gewesen wäre; darum sucht er zu beweisen, daß die sophoklische Dejanira auch eine böse Männergewalttäterin (wenn auch gut maskiert) ist. Die Argumente Errandoneas sind nicht haltbar, denn: 1) es gab verschiedenartige moralische Interpretationen derselben mythischen Ereignisse und das athenische Publikum war sich an die idealisierten Gestalten der sophokleischen Heroen schon gewöhnt; und 2) alle handelnden Personen des Dramas (Herakles ausgenommen) sind überzeugt, daß Dejanira unschuldig ist; ihre Unschuldigkeit wird auch durch den Selbstmord bewiesen.